

Ermanistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində 1991-ci ilin axırları və 1992-ci ilin əvvəlləri Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyəti dəyişmişdi, artıq meydanlarda mitinglər keçirilir, yeni yaradılan xalq cəbhəsi hakimiyyətə təzyiqlər göstərir, silahlı dəstələr yaradır, hadisələri öz nəzarətində saxlamağa çalışırdı. Qarabağın ən qədim yaşayış məskəni Xankəndidəki erməni əsilli vətəndaşlar kütləvi mitinglər keçirir, keçmiş Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsini tələb edirdilər.

Sovet hökumətinin loyallığı və ermənipərəstliyi hayları daha da qızıdır, dinc mitinglərin yerini azərbaycanlılara qarşı təzyiq, silahlı hücum, onları evlərindən qovmaq, bir sözlə, təxribatlar tuturdu. Hətta həmin vaxt Ermənistan silahlı qüvvələri və Xankəndidə məskunlaşan separatçı haylardan təşkil edilmiş mobil silahlı dəstələr azərbaycanlılar yaşayan kəndlərə hücum edir, mal-qaranı sürüb aparır, evlərə od vurur, ictimai binaları dağıdır, səmşişən daşıyan avtobusları atəşə tuturdular. Münəqişənin qığılcımları artıq alova çevrilmişdi və dinc azərbaycanlı əhalinin yaşadığı bir neçə kənd ermənilər tərəfindən zəbt olunmuş, onların var-dövləti talan edilmiş, özləri isə Ağdama və digər rayonlara qovulmuşdular. Keçmiş sovetlər birliyi rəhbərlərinin bəzilərini fitvası ilə azərbaycanlıların ruhu sındırılır, yurd, torpaq sevgisi, sözün əsl

mənasında, çarxıxa çəkilir, erməni azgınlığına etiraz edən insanlar zindanlara atılırdı. Tariximizin qan ilə yazılan səhifələri, yaxın keçmişdə yaşadığımız faciələr, vaxtilə torpaqlarımıza sürgün edilmiş ermənilərin sovetlər birliyinin süni şəklində yaratdığı keçmiş Dağlıq Qarabağda yaşayan yerli azərbaycanlılara qarşı törətdikləri terror hadisələri, qəsbkarlıq, işğal, öz dedə-baba yurdlarından zorla didərgin salınan insanların acı taleləri öz miqyasına və ağır nəticələrinə görə əsl etnik nifrət və soyqırımı hesab edilməlidir.

1991-ci ildə keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti demək olar ki, Azərbaycanın nəzarətindən çıxmış və bu qədim diyar erməni quldur dəstələrinin, Ermənistandan və digər ölkələrdən gətirilmiş muzzdlu döyüşçülərin əlinə keçmişdi. Məhz həmin ildən başlayaraq ermənilər meydanlarda "miatsum" qışqırır, silahlı dəstələrin əli ilə törədilən terror, basqın və hücumlar ara vermirdi. 1991-ci ilin yay aylarından başlayaraq Dağlıq Qarabağda və ətraf rayonlarda bütün quru yolları bağlanmışdı. Ermənilər həmin yollara nəzarət edirdi. Həmin vaxt bölgədə fəvqəladə vəziyyət və komendant saati tətbiq olunmuşdu. Buna baxmayaraq, ermənilər azərbaycanlılar yaşayan kəndlərə gedən yollarda terror aksiyaları həyata keçirir, pusqu qurur, maşınları, avtobusları gülləbaran edir, dinc azərbaycanlıları qətlə yetirirdilər. Bölgədə çox çətin və ziddiyyətli vəziyyət yaranmışdı. İnsanlar fəvqəladə vəziyyətə arxayın olsalar da, ermənilər sabitliyi demək olar ki, hər gün pozurdular. Kəndlər bir-bir işğal olunurdu. 1991-ci il noyabrın 18-də Xocavənd kəndi işğal edildi. Bakıda isə sözün həqiqi mənasında, hakimiyyət uğrunda mübarizə aparılırdı. Və nəhayət, ermənilər və keçmiş sovetlərin bədnam 366-cı alayının köməyi ilə Xocalı soyqırımını törədildi. Ölkə və xalq ma-

təmə büründü, Ayaz Mütəllibovun hakimiyyəti laxladıldı və xalq cəbhəsinin təzyiqlərinə dözməyərək 1992-ci il martın 6-da ölkənin ilk prezidenti istefa verməyə məcbur oldu. Həmin ilin mayında faciənin səbəblərini araşdıran komissiya tərəfindən Ayaz Mütəllibovun günahını təsdiq edən faktlar aşkar edilmədiyi üçün Ali Sovet öz qərarını ləğv edərək mayın 14-də onu öz vəzifəsinə qaytardı. Vəzifəsinə bərpa edilmiş prezident Bakıda iki ay müddətinə fəvqəladə vəziyyət rejimi tətbiq etmiş, daxili işlər naziri, AXC-nin tə-

mir. Bu vəziyyətdə hansı müharibədən danışmaq olar?

1992-ci il mayın 13-də səhər uzun illər Rusiya ordusunda xidmət etmiş, sonradan Azərbaycan Müdafiə Nazirliyində işləmiş polkovnik Elbrus Orucov Yevlaxa gedir və müdafiə naziri Rəhim Qaziyevə Laçın haqqında danışır. O isə Laçına zəng edərək bütün komandirlərdən Elbrus Orucova tabe olmalarını tələb edir. Daha sonra Rəhim Qaziyev, Surət Hüseynov, Şahin Musayev, Elbrus Orucov və 104-cü hava-desant diviziyasının rəisi,

"Goranboy batalyonu" və digər kiçik silahlı bölmələr cəbhəni tərk edib, Mütəllibovun devrilməsində iştirak etmək üçün Bakıya tələsdilər. Ən əsası, Dağlıq Qarabağ və Ermənistan arasındakı dar dəhlizdə yerləşmiş Laçın heç kimi maraqlandırmırdı". Hadisələrdən 4 gün sonra Laçın rayonu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildi. Xəyanət nəticəsində ən mühüm strateji məntəqə düşmən əlinə keçdi. Bu barədə xalqımızın qatı düşməni, əlləri azərbaycanlıların qanına bulamış Robert Köçeryan yazıb: "Şuşanı

Laçın niyə Xəyanətin qurbanı oldu?

1992-ci il mayın 14-də baş vermiş hakimiyyət dəyişikliyindən sonra Laçının müdafiəsindəki qüvvələr Bakıya üz tutublar

rəfdarı olan Tahir Əliyevi vəzifəsindən uzaqlaşdırmış, mitinq və nümayişləri qadağan etmişdir. Buna baxmayaraq, Mütəllibov siyasi rəqiblərinə qarşı radikal tədbirlər görməyə cəsarət etməmişdi.

Xalq cəbhəsi isə hakimiyyəti faktiki ələ keçirmiş Mütəllibovun öhdəsindən necə gələcəklərini, nə edəcəklərini düşünürdülər. Onlar silahlı dəstələrin köməyi ilə Ali Soveti və digər hökumət binalarını mühasirəyə alaraq Mütəllibova ultimatumlar göndərirdilər. Nəticədə Mütəllibov cəmi bir gün davam gətirə bildi. Mütəllibov getdi və AXC-nin hakimiyyətə yolu açıldı, iki gün sonra AXC-nin liderlərindən olan İsa Qəmbər Ali Sovetin sədri seçildi və prezident səlahiyyətlərini icra etməyə başladı. Həmin hadisələrin şahidi olmuş Vahid Əhmədov 1992-ci il mayın 15-də baş verənlər haqqında danışır: - Deməli, mayın 15-də Mütəllibovun köməkçisi Gürşad Zərbəliyev zəng vuraraq, onun mənimlə görüşmək istədiyini dedi. Mən də rəhmətlik Rauf Gülməmmədovla (baş nazirin müavini, daha sonra Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı) birlikdə Prezident Aparatına getdik. Ancaq orada Rauf müəllimi içəri buraxmadılar. Aparatın həyatında kifayət qədər hərbi texnika cəmləşdirilmişdi və xeyli hərbi vardı. Kabinədə girdikdə gördüm ki, içəridə Ayaz Mütəllibov, ovaxtkı baş nazir Rəhim Hüseynov, milli təhlükəsizlik naziri İlhusəyn Hüseynov və rus desant qoşunlarının general-polkovnik rütbəli zabiti oturub. Mən keçib əyləşəndə içəridəkilər mübahisə edirdilər. İlhusəyn Hüseynov və rus general-polkovnik Xalq Cəbhəsinə qarşı güc tətbiqində təkid edirdilər.

1992-ci il mayın 12-də parlamentdə Şuşanın işğalı ilə bağlı iclas keçirildi. Baş nazirin birinci müavini Vahid Əhmədov çıxışında bildirdi: - Üç gündür, hərbi qərarların işində iştirak edirəm. Şuşadakı bütün əməliyyatlar Şahin Musayev tərəfindən idarə olunur. Şuşada 2000 nəfərlik bir qarnizon var idi. Şuşanın necə alındığı aydın deyil. Bəzi siyasi oyunlar gedir. Laçında, Ağdamda, Qubadlıda hərbi hissələr cəbhədən çəkilir və Bakıya göndərilir. Bunun hansı məqsədlə və kim tərəfindən edildiği belli deyil. Rəhim Qaziyev dəfələrlə Moskvaya getdi və Qraçovla danışqlar apardı. Ancaq bu günə qədər heç bir nəticəsi yoxdur. Rus qoşunlarından beş piyada döyüş maşını və beş zirehli transportyor ala bildik. Qoşunlara vahid komandanlıq və nəzarət yoxdur. Respublikada intizamı və müştəşkil bir ordu yoxdur, heç kim əmrləri yerinə yetir-

polkovnik-leytenant Vladimir Selivanov Şuşa əməliyyatının təfərrüatları barədə müzakirə aparırlar. Plana görə, 15 may 1992-ci ildə Tərtər, Ağdam və Xocavənddən manevredici zərbə endirilməli, Əsgəran istiqamətdə isə rus qoşunları Əsgəranı ələ keçirməli idi. Bu hücumların məqsədi ermənilərin əhəmiyyətli qüvvələrini sözügedən istiqamətə çəkmək idi. Eyni zamanda Turşsu və Zərislida olan Azərbaycan qoşunları Şuşaya hücumla keçməli idi. Rus hərbiçiləri Elbrus Orucova 104-cü hava-desant diviziyasının qaragahı və Yevlaxdakı polkovnik-leytenant Vladimir Selivanovun qrupu ilə əlaqə qurmaq üçün bir tezlik təyin edilər və hücumla keçmək üçün şərti siqnalı gözləməsini bildirdilər. Elbrus Orucovun təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Viktor Mudrakın 778-ci xüsusi təyinatlılar batalyonundan 20 döyüşçü onun ixtiyarına verildi. Həmin gün axşam Elbrus Orucov Laçına qayıdıb komandanlığı yenidən ələ aldı. Çox qəribədir ki, mayın 9-13 aralığında erməni ordusu da hər hansı aktiv hücum əməliyyatları aparmamışdı, cəbhədə sakitlik hökm sürürdü. Ancaq mayın 14-də erməni qoşunlarının Laçın istiqamətində hücumu başlandı. Erməni qoşunları səhər saatlarında Zərisli istiqamətində güclü hücumla keçdilər. Döyüşlərin getdiyi 14 may gecəsi Ayaz Mütəllibovun Ali Sovetin qərarı ilə prezident vəzifəsinə bərpa edildiyi xəbəri gəldi. Bu xəbərdən sonra Azərbaycan ordusuna aid bəzi dəstələr özbaşına cəbhə bölgəsini tərk etməyə başladılar. Bir sözlə, gecə AXC batalyonunun döyüşçüləri cəbhə bölgəsindən geri çəkildilər. Etibar Məmmədovun gətirdiyi 135 döyüşçü də mövqeləri tərk etdi. Onlar geri çəkilərkən ordunun içində panika yaradacaq xəbərlər yaymağa başladılar, nəticədə digər hərbi hissələrdə olan əsgərlərdə böyük ruh düşkünlüyü yarandı. Beləliklə, mayın 14-dən 15-nə keçən gecə ordunun bir hissəsinin ön xətdən icazəsiz geri çəkilməsi prosesi başlandı. Milli Qurtuluş batalyonu Tərtəri, Lənkəran taboru isə Xocavənd bölgəsini tərk etdi.

A.Mütəllibov hakimiyyətə gələcəyi təqdirdə Şuşanı yenidən Azərbaycana qaytaracağına söz vermişdi. AXC isə nəyin bahasına olursa-olsun, bunun qarşısını almağa çalışırdı. Hollandiyalı jurnalist Tomas de Vaal da Laçının işğal edilməsində əsas səbəbkar kimi AXC-ni görürdü: "Bakıdakı siyasi dəyişikliklərdən sonra Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Qarabağı tərk etməyə başladılar. Xalq cəbhəsinin

aldıqdan sonra düşmən ruhdan düşdü. Biz isə əksinə, qələbədən ilhamlanaraq Laçın istiqamətində irəliləməyə davam etdik. Ermənistanla Qarabağı birləşdirən dəhlizin tutulması bizim üçün həyati əhəmiyyətli idi".

Xəyanətin və satqınlığın düşmən tərəfindən etirafı insanı dəhşətə salır, axı hakimiyyətə gəlmək üçün torpağa, yurda, insanların taleyinə necə xəyanət etmək olardı? 28 il Laçın işğalda qaldı, laçınlılar isə xəyanətin qurbanı kimi ölkəmizin ayrı-ayrı bölgələrində məcburi köçkün həyatı yaşadılar. Yurd həsrəti yaşayan, didərgin taleyin gərdişinə səbirlə dözən, torpaq, el-oba sözləri dilindən düşməyən, qəmini, kədərini bələk kimi bələyib qəlbində ovudan, danışanda kəlmələri göz yaşına qarışan laçınlıların Ulu Öndərin hakimiyyətə ikinci gəlişindən sonra ümidləri yenidən baş qaldırdı. Onlar yurdlarına qayıdacaqlarına inanırdılar. Və o gün gəldi, Laçın işğaldan azad edildi, laçınlılar doğma yurdlarına qayıdılar, rahat və yaraşlıq evlərdə yeni həyata başlayırlar. Tarixi qələbə ilə başa çatın Vətən müharibəsi keçmiş məcburi köçkünlərin 30 ilə yaxın taleyinə yazılan doğma torpaq nisgilinə, yurd həsrətinə son qoydu. Başımızın üstündə dolaşan qara buludlar dağıldı, səma açıldı, el-oba intizarı yaşayan insanların ümidləri oyandı. Azərbaycan 44 gün ərzində hərbi yolla, həm də bəzi dövlətlər tərəfindən kələfi dolaşdırılan siyasət müstəvisində qəti mövqeyi sayəsində öz tarixi ərazilərini qaytardı, ərazi bütövlüyünü təmin etdi və erməni işğalına birdəfəlik son qoydu. Fəxrə demək lazımdır ki, əldə edilən qələbə iki yüz ildən bəri davam edən erməni işğalını dayandıran, düşmən ölkəni ağır məğlubiyyətə uğradan qəhrəman ordumuzun Qalib Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin milli maraqlara söykənən müstəqil siyasətinin, beynəlxalq arenada yüksək nüfuzunun, rəşadətli əsgər və zabitlərimizin igidliyinin, xalqımızın sarsılmaz birliyinin məntiqi nəticəsidir.

Salman ALIOĞLU,
"Respublika".